

FEJEZETEK A MAGYAR KULTURÁLIS EGYESÜLETEK SZÖVETSÉGE TÖRTÉNETÉBŐL (1933—1937)

Gazdag István

A trianoni béke Magyarország területét és lakosságát mintegy kétharmadával csökkentette, a kisebbségi sorsból szabaduló szlovákok, románok, délszlávok 7,5 milliós tömegével szemben több mint 3 millió magyar kisebbségi sorsra juttatott. Felbomlott Kelet-Közép-Európa korábbi gazdasági egysége. A térség népei súlyos gazdasági-politikai válságba sodródtak.

Az 1929—1933. évi világválság tovább mélyítette a társadalom életének minden területén meglévő ellentmondásait. Különösen éles feszültségek jellemezték a kisebbségek életét. A magyar kisebbség sorsa egyre kilátástalanabbá vált — sürgetően vetődött fel annak igénye, hogy az anyaország lépéseket tegyen a magyarság kulturális egységének megőrzése érdekében. E szándék, e törekvés vezérelte azokat a magyar értelmiségieket, akik akcióik koordinálására Klébersberg Kunó kultuszminiszter támogatásával létre kívánták hozni a „Kulturális Egyesületek Szövetségé”-t.

Dolgozatomban a szövetség 1933—1937 közötti időszakának fontosabb eseményeit, törekvéseit kívánom bemutatni. Ezekben az években ugyanis a szövetség központi irodáját Debrecenbe helyezte át, így tevékenysége közvetlenül hatott a város szellemi életére. Több neves debreceni értelmiség vállalt feladatot a szövetség vezetőségében.

1932. szeptember 4-én a nyíregyházi sóstói nagyszállóban került sor a Kulturális Egyesületek Országos Szövetségének alakuló ülésére. Az alapos előkészítés eredményeként 17 kulturális egyesület képviseltette magát, megjelent gróf Klebersberg Kunó ny. miniszter, Hajdú vármegye főispánja, több város polgármestere. Vendégként volt jelen az Erdélyi Szépmíves Céh és a Helikon képviselőiben Kovács László, a Szlovenszói magyar társadalmi egyesületek képviselőiben dr. Sziklay Ferenc. Gróf Klebersberg Kunó rövid bevezetője után a jelenlévők megválasztották a szövetség tisztikarát.

Befejezésként az ügyvezető javaslatára a közgyűlés tiszteletbeli tagokul választotta gróf Bánffy Miklóst, báró Kemény Jánost, Koós Ká-

rolyt kolozsvári, dr. Sziklay Ferenc, dr. Blanár Béla kassai, Eszterházy János gróf és Jankovich Marcel pozsonyi lakosokat.¹

A szövetség tisztikara még szeptember folyamán megkereste az önkormányzatok első embereit a kialakított programmal és kérte ahhoz támogatásukat. A felhívás — teljes terjedelemben közöljük a függelékben — a magyar kisebbség helyzetének reális bemutatása után a konkrét teendőket sorolta fel: kiadói közösséget kell szervezni írókból és a vidéki nyomdákból; a könyveket olcsó áron kell forgalmazni; a kiadásra kerülő műveket szakértő bizottság válogatja ki.

1933. június 27-én Budapesten, a Belügyminisztérium épületében került sor a szövetség évi rendes közgyűlésére. 25 kulturális egyesület képviseltette magát a rendezvényen. A napirendi pontok előtt a társelnök és az ügyvivő méltatta az 1932 őszén elhalálozott gróf Klebersberg Kunó érdemeit, életútját, a szövetség szervezésében elért eredményeit. Az évi jelentés összegezte a felhívásra érkezett felajánlásokat.² A vezetőség véleménye szerint a tervezett feladatok megoldásához az összegyűlt tőke elégtelen, további gyűjtésre van szükség.

A szövetség szervezeti élete szorosan kötődött a Városok Kulturális Szövetségéhez. A szövetség alakulásával és működésével felmerült költségeket a fenti szövetség előlegezte. Az alapszabály szerint a pénzkezelést annak a városnak számvevősége ellenőrzi, ahol a szövetség irodája van. Ezért Debrecen sz. kir város számvevősége, amely egyben a Városszövetség számvevőtelét is viszi kérésre fel erre.

Kiemelt feladata volt a közgyűlésnek a szövetség vezető testületeinek erősítése. Így került sor a választmány intézőbizottságának létrehozására: Fischer Béla ügyvezető elnök, dr. Kuthy Sándor igazgató (Debrecen), Surányi Miklós, Kollár Kálmán és Ady Lajos (Debrecen) számvevő személyében. Sor került titkárság felállítására is: Oláh Gábor (Debrecen), Kocsis László, Buday György, dr. Kollár Kálmán; tiszteletbeli titkárok Mécs László (Kassa), Tabéry Géza (Nagyvárad), Reményik Sándor (Kolozsvár), Szenteleki Kornél (Szabadka) nyerték el a bizalmat. A választmány javaslatára a közgyűlés dr. Nevelős Gyulát, dr. Patonay Dezsőt, dr. Papp Károlyt (Debrecen) és Márk Endrét (Debrecen) a szövetség alelnökei közé beválasztották. Végül kiegészült a választmány is

1 Az alakuló gyűlésről egy szakadozott, kétoldalas, másolat jegyzőkönyv maradt. A tisztikar: örökös t.-elnök: gróf Klebersberg Kunó, társelnökök: dr. Preszly Elemér főispán, Fischer Béla alispán, dr. Szalay József ny. k.-főkapitány, dr. Somogyi Szilveszter polgármester, a Városszövetség elnöke, dr. Vásáry István, dr. Hodobay Sándor, a Városszövetség társelnökei. Ügyvezető alelnök: Móra Ferenc. Alelnökök: Szabovljevsz Dusan alispán, Jánossy Gyula, dr. Tóth Tamás polgármesterek, Ady Lajos, dr. Tóth Lajos és a csatlakozó egyesületek mindenkori elnökei. Ügyvezető: dr. Kuthy Sándor. A választmányba 14 tagot választottak, életre hívták még a számvizsgáló bizottságot és a könyvkiadó bizottságot. HBML. X. 301. 431.

2 A felhívásra a következő felajánlások érkeztek: Baranya vármegye 3000, Tolna vármegye 1000, Sopron vármegye 300, Zala vármegye 200, Veszprém vármegye 200, Somogy vármegye 100, Szeged 1000, Debrecen 2400, Pécs 1500, Miskolc 300, Békéscsaba 250 pengő.

A nyomdák közül munkában megajánlott: Szeged városi nyomda 1500 pengő, Debrecen város nyomdája 5000 pengő Prometheus nyomda, Szeged, 3000 pengő, Pestvidéki nyomda Vácon 3000 pengő, „Dunántúl” egyetemi nyomda Rt. Pécs 5000 pengő. HBML. X. 301. 431.

a következő tagokkal: Csobán Endrével (Debrecen), Nánay Bélával, Juhász Gézával (Debrecen) és Fáy Árpáddal.

A fenti névsor alapján nyugodtan mondható, hogy a debreceniek lényeges szerephez jutottak a szövetségben.

A Városszövetség korábbi eredményes kisebbségi tevékenységére alapozta a szövetség hivatalosan a magyar kisebbséggel kapcsolatos programját. A második napirendi pont vitája alapján a szövetség a kárpátalji és erdélyi magyarság helyzetéből kiindulva beadvánnyal fordult a kultuszminiszterhez:

„Az erdélyi és szlovenszkói magyar életnek a politikai napilapon kívül a magyar nyelv- és irodalom fentartására *folyóíratra* (kiemelés az eredetiben G. I.), irodalmi és tudományos művek kiadására is szükség van.” A városszövetség tevékenységét a következőkben foglalta össze: „... rendeztünk az Erdélyi Szépmíves Céh részére 12 magyar vidéki városban propaganda estet, ezért szerveztünk a kassai Kazinczy Céh érdekében 17 magyar vidéki városban hasonló előadócyklust, ezért javasoltuk közös *kultúrbizottság* (kiemelés eredetiben G. I.) létesítését, mely félévenként Budapesten gyűlt össze, ezért vettünk részt a szlovenszkói magyar kultúregyesületek szövetsége alakuló gyűlésén, tartotunk az Erdélyi és a Kazinczy Céh vezetőivel több értekezletet közös akciók megbeszélésére...”

A városszövetség által megkezdett sokirányú tevékenység folytatására vállalkozott a Kulturális Egyesületek Országos Szövetsége. A közgyűlés vitájában felvetődött, hogy a szlovenszkói magyarság vezető folyóiratát a Magyar Írást a szövetség vegye át, illetve szerezzen számára annyi előfizetőt, hogy meg tudjon élni. A résztvevők szerint lehetne növelni a folyóirat magyar előfizetőinek számát, illetve ki lehetne adni egyidejű magyar különszámot. Ezentúl ki kell emelni a folyóiratot a válságba jutott Kazinczy Szövetkezetből és önálló vállalattá kell alakítani, kb. másfél éven át a folyóiratnak havi támogatást kell biztosítani — bizonyos példányszám könyvtárak és iskolák részére való átvétellel is. Rendkívül nagyvonalú volt a szövetség vezetőinek az elképzelése a folyóirat jövőjét tekintve: „A folyóirat megerősödése esetén alkalmas a jugoszláviai magyarság szellemi szükségletei kielégítésére a „Kalangya” bevonásával, sőt később az „Erdélyi Helikon”-nal is kooperálhatna, amivel a kisebbségi magyarság szellemi igényei központilag irányíthatók volnának — a jó német példát követve.”

A szövetség, amíg a teljes kultúregység nem valósul meg, almanachok kiadását tervezte mind a négy területről, de programjába vette a kisebbségi terület illusztrált, irodalmi jellegű monográfiáinak, magyar történelem, földrajz, magyar irodalomtörténet kiadását is.

A közgyűlés eredményes munkát végzett a szervezeti megerősítéssel és tartalmi feladatok kijelölésével.

Az Erdélyi Szépmíves Céh magyarországi előadó körútja III. estjét 1933. december 10-én Debrecenben rendezte meg a Városok Kulturális Szövetsége és a Magyar Kulturális Egyesületek Szövetsége, az összes debreceni közművelődési egyesületek közreműködésével. Az Erdélyi estet dr. Vásáry István polgármester, a szövetség ügyvezető elnöke nyitotta meg. Ezt követően gróf Bánffy Miklós ny. külügyminiszter tartott előadást az erdélyi magyar életről. A műsor kulturális részében Kós Ká-

roly elbeszélését olvasta fel, Reményik Sándor költeményeiből adott elő, Tamási Áron novellát olvasott fel, Ligeti Ernő költeményeiből adott elő. Az est záróbeszédét báró Kemény János mondta el.³ A kisebbségi magyarság szellemi vezetőinek a magyar lakossággal való rendszeres, személyes találkozója segítette a magyarságtudat megőrzését, a kapcsolat ápolását.

Gróf Bethlen István ny. miniszterelnök a magyarországi székelyek debreceni országos ülésén elmondott beszédében hívta fel a figyelmet a kisebbségi magyar ifjúság kilátástalan sorsára. A kisebbségi németiség főiskolai tanulmányi segélyekre nagy összegeket kapott a német társadalomtól, a lengyelek a német területen lakó lengyel ifjúság egyetemi kiképzésére társadalmi úton gyűjtöttek jelentős összegeket. A magyar társadalom e feladatot nem érzékelte és e cél érdekében nem tett semmit.

A két kulturális szövetség elhatározta, hogy mozgalmat szervez a kisebbségi magyar ifjúság tanulmányi segélyezésére. A terv szerint az ország minden városa, vármegyéje és ezeken belül egyes társadalmi csoportok vállalják el egy-egy tehetséges magyar ifjú kisebbségi területen folytatott négy évi tanulmányi költségét évi 600 pengős ösztöndíjakkal. Az ösztöndíjak felhasználásával kapcsolatban a szövetség javasolta, hogy az ifjúságot az utódállamokban a reál pályákra lenne célszerű irányítani „...képzett mezőgazdákra, iparosokra, technikai képzettségű magyarokra oda át igen nagy szükség van”. Figyelemre méltó a szövetségnek az az álláspontja, hogy a magyar kisebbségnek az adott államban kell megtalálni a helyét, nem szabad feladni a magyaroknak egyetlen pozíciót sem... a tanulmányi segélyt otthon használja fel az ifjú, hogy az állam nyelvét tanulja meg, hogy figyelemmel kísérhesse a kultúránk elleni támadásokat és azokat ugyanazon nyelven kivédhesse.” Különböző érdekképviseletek további 75 és a különböző társadalmi csoportok 50 ifjú segélyezését vállalná. Debrecenben az egyetem orvosi kara, a bíróságok és az ügyvédek kara már vállalta egy erdélyi magyar fiú tanulmányi segélyét.

A Magyar Vidéki Városok Kulturális Szövetsége és a Kulturális Egyesületek Országos Szövetsége a kultuszminiszter támogatását kérte a terv megvalósításához.

1933. december 8-án III. évi rendes közgyűlését tartotta a Magyar Kulturális Egyesületek Országos Szövetsége a kultuszminiszter támogatását kérte a terv megvalósításához.

1933. december 8-án III. évi rendes közgyűlését tartotta a Magyar Kulturális Egyesületek Szövetsége. A gyűlésen 24 kulturális testület képviseltette magát. Ady Lajos tantestületi főigazgató, az Ady Társaság

3 Kisbán (gróf Bánffy) Miklós Kolozsváron született 1873-ban. Volt magyar külügyminiszter. Bonchidán lakik. Az Erdélyi Helikon főszerkesztője. Kemény János báró 1903-ban Pittsburgh-ban született. Főiskolai tanulmányait Bécsben végezte. Marosvécsen lakik. Kós Károly 1883-ban született Temesváron. Építésmérnöki diplomát szerzett Budapesten. Lakik Sztánán. Az Erdélyi Szépművészeti Céh igazgatója. Ligeti Ernő 1891-ben született Kolozsváron. Lakik Kolozsváron. A „Keleti Újság” főmunkatársa. Reményik Sándor 1890-ben született Kolozsváron. Jogot végzett. Több éven át szerkesztette a Pásztortűz című folyóiratot. Tamási Áron 1897-ben született Farkaslakán. Kolozsváron lakik. Kereskedelmi akadémiát végzett. HBML X. 301 431.

1. a fiatal magyar tehetségek első könyveinek megjelenését lehetővé tenni,
2. a kisebbségi magyarsággal való kulturális kapcsolatokat intézményesen megszervezni, mintegy kisebbségi magyar kulturális parlamentet létesíteni.

Mindkét cél elérésére gazdag programot dolgozott ki a szövetség: a vidéki kulturális és irodalmi centrumainak kialakítása érdekében terelnöke megnyitójában a klebersbergi gondolat alapján újra megfogalmazta a szövetség alapvető céljait:

vezték a vidéki városok kulturális egyesületeinek együttműködését, folyóirataik támogatását, a fiatal tehetségek megismertetését, a vidéki szellemi értékek feltárását, előadásorozatok tartását és könyvkiadó-szervezet létrehozását. Mindebből azonban csak annyi valósult meg, hogy Pécs, Debrecen, Miskolc és Nyíregyháza kulturális egyesületei meglátogatták egymást.

A kisebbségi területen működő kulturális egyesületek egyesítését tervezték a magyar példa alapján. Továbbá egymás kölcsönös meglátogatása, a kisebbségi írók első könyveinek kiadása. Sikerült a felvidéki és az erdélyi írók számára eredményes magyar előadásorozatot szervezni: így jelentős anyagi segítséget kaphatott a Kassai Kazinczy-Céh és az Erdélyi Szépmíves-Céh. A bevezető után Herczeg Ferenc előadására került sor. Az előadó a kulturális decentralizáció lehetőségeiről, eredményeiről és ezzel kapcsolatban a Magyar Kulturális Egyesületek Szövetsége feladatairól szólt: „Azt hisszük, a magyar jövőnek egyik első feltevéle, hogy olyan keretet és olyan tartalmat adjunk vidéki városaink és idővel falvaink életének, hogy kultúrember örömmel vallhassa magát polgárunknak.”

A tisztikar megválasztása⁴ után dr. Kuthy Sándor ügyvezető felolvasta jelentését, amelyben beszámolt a szövetség másfél évi működéséről. Nagy feltűnést keltett az a bejelentés, hogy a szövetség a 10 000 holdnál nagyobb földbirtokosok nagy részét a kisebbségi magyar kultúra támogatására felhívott „... *de egyetlen jelentkezés sem történt.*” (Kiemelés az eredetiben G. I.) Végül dr. Kuthy Sándor előterjesztette a szövetség kiadványprogramját. Az Athenaeum szerkesztésében tervezték a kisebbségi magyar városok kultúrportréinak megjelentetését: Kassa (Sziklay Ferenc dr., Kassa), Kolozsvár (Maksay Albert dr., Kolozsvár), Pozsony (Aixinger Imre dr., Pozsony), Nagyenyed (Makkai Sándor dr., Kolozsvár), Arad (Krenner Miklós dr., Kolozsvár), Nagyvárad (Tabéry Géza dr., Nagyvárad), Toroczkó és Kalotaszeg (Kós Károly, Sztána). Tervezték továbbá a Vág völgyét, a kárpátaljai magyar bányavárosokat, Temesvárt és Marosvásárhelyet bemutató kiadványok megjelentetését.

⁴ A közgyűlés társelnökéül újból Fischer Bélát választotta. Alelnökül Légrády Ottó dr.-t és Szudy Elemér dr.-t Tiszteleti tagokul gróf Klebersberg Kunónét, dr. Preszly Elemért, dr. Sipőcz Jenőt. Ügyésznek Erdődi-Harrach Tihamér dr.-t. Az intéző bizottságba dr. Németh Lászlót, titkárnak Németh Imrét. A választmányba kerültek: Csuka Zoltán, Fülep Lajos és dr. Gulyás Pál. A kisebbségi intézetek bizottságának vezetőségébe dr. Millekkel Rezső és dr. Faluhelyi Ferenc egyetemi tanárok. HBML. X. 301. 431.

A Magyar Kulturális Egyesületek Szövetsége 1935 nyarán pályázatot hirdetett meg a magyar városok, vidéki kultúrcentrumok történetének, fejlődésének bemutatására.⁵

Figyelemre méltó a felhívás következő néhány sora: „Sajnálattal látjuk, hogy minden igyekezetünk sem tudja sokhelyt egyesületeinket kimozdítani tespedéséből, nem találjuk meg a kellő érdeklődést és támogatást... a vidék néma, melynek kedvéért munkánk megindult.” Jelenleg nem áll rendelkezésre olyan forrásanyag, amelynek alapján a szövetség munkájának értékelésére vállalkozhatnánk, azt azonban meg kell állapítani, hogy a meghirdetett program egyenetlenül valósult meg. 1936 elején nagy lendülettel folytatódott a kisebbségi magyar kultúra köveinek bemutatása Magyarországon. A szövetség február elején ismételen az alispánokhoz és polgármesterekhez fordult azzal a kéréssel, hogy segítsék elő kárpátaljai és vajdasági írók bemutatását a magyar városokban. A tervek szerint a gróf Eszterházy János elnöklété alatt működő Kárpátaljai Magyar Kulturális Egyesületek Szövetsége részéről a pozsonyi Toldi Kör, a kassai Kazinczy Kör, a komáromi Jókai Kör, Rimaszombat és Losonc magyar vezetői jönnének át látogatásra márciusban, többek között dr. Jankovich Marcel, Tamás Lajos, Szombathy Viktor, Rácz Pál, dr. Aixinger László, dr. Sziklay Ferenc, Darkó István.

A jugoszláviai súlyos helyzetben élő magyarság szellemi reprezentásai, a Vajdasági Magyar Írók Egyesülete tagjai dr. Csuka Zoltán, dr. Fekete Lajos és Herczeg János szintén március folyamán érkeznek meg Magyarországra. Az előadói körutak jól szolgálták a kisebbségi magyarság érdekeit.⁶ 1936-ban a közgyűlést a Liszt-ünnepséggel összekapcsolva rendezték meg március 25-én a Hubay-palotában. A gyűlésen 41 egyesület képviseltette magát. Ady Lajos megnyitó beszédében keserűen állapította meg, hogy „... a hivatalos tényezőktől legfeljebb jóindulatú, de lassanként üresnek bizonyuló biztatgatásokat kapunk...” A szövetség munkájához a jövőben több megértésre van szükség — hangoztatta a szónok. Ezután dr. Kuthy Sándor ügyvezető olvasta fel jelentését. Az előadás első részében a kisebbségi magyarság történeti fejlődésének vázlatos bemutatására került sor. Arra, hogy a megcsönkített anyaország és a kisebbségi magyarság közt a társadalmi és kulturális kapcsolatok jobban megszakadtak „... mint azt az új határok kényszere rendelte”. Az anyaország politikusai „A távolabbi céltól, az elveszett területek visszaszerzésétől nem látták a közelebbit, a kisebbségi magyarsággal való szellemi kapcsolatok életrehevítését, kiépítését.” Joggal teszi fel a kérdést Kuthy „Vajjon Tisza Istvánnak volt-e igaza, aki annakidején úgy rendelkezett, hogy megszállás esetére minden magyar maradjon a helyén, tegye le a hűségesküt, vagy azoknak akik úgy vélték, nem szabad? Az előadó megállapította, hogy kevesen tudják Magyarországon, hogy hogyan élnek a magyarok a négy utódállamban. Először a magyar nagybir-

5 A vezetőség 1935 júliusában hirdette meg a pályázatot. A megadott szempontok: A város múltja (rövid történeti vázlat), A város emlékei (épületek, műemlékek fotográfiái). A város mai arca, társadalmi élete. A város új létesítményei. Kulturális élet. A város rétegződése. Iskolák, irodalom, színészet, zene, képzőművészet. A város jövője. HBML. 301. 431.

6 A kárpátaljai és vajdasági magyar írók eddigi bemutatkozását politikai okokból megakadályozták. Első eset, hogy teljes egységben és ily számmal vonultak fel beszámolóra. HBML. X. 301. 431.

tokot vették el, majd következett „... a gyáarak, vállalatok nacionalizálása, végül pedig a hivataltól, foglalkozástól való eltiltás, nyugdíj nélküli kisemmizés, majd a névelemzésekkel a nyelvtől való megfosztás, végül a vallás megválasztásához való jog korlátozása is”. A kisebbségi magyarság az utódállamokban már csak a szellemi frontot tudja tartani — e harcához azonban az anyaország támogatására van szüksége.

A szövetség az állandó szellemi kapcsolatot teljesen nyíltan, fenntartás nélkül, politikamentesen, tehát az utódállamok felé is őszintén kívánta megvalósítani. E program megvalósításának legfontosabb területei:

1. Kulturális egyesületekbe kell tömöríteni a magyar városokban meglévő szellemi erőket. Az új életre kelt magyar kulturális egyesületek szervezeten lépjenek kapcsolatba a kisebbségi magyarság egységes kulturális szervezeteivel. Arra kell ösztökölni a kisebbségi magyarságot, hogy egy szervezettel, egy közös tudományos és egy közös irodalmi központtal, közös folyóirattal, közös könyvkiadó vállalattal, általában a jobb- és bal felé forgácsolt írók egyesítésével egy munkaközösségben állják a szellemi küzdelmet. „Nem azt tartottuk fontosnak, hogy a mi írónk, tudósaink látogassák őket, hanem fontosabbnak véltük minél gyakoribb hazai látogatásukat. Nem ismerünk erdélyi vagy szlovenszki magyar kultúrát, csak egységes magyar kultúrát.”

A magyar értelmiség ezt a tervet megértette és támogatta. Alig van magyar vidéki város, amely 1928 óta ne látta volna falai között vendégül a kisebbségi magyarság szellemi elitjének valamelyik csoportját. A magyar közönség ezeken a látogatásokon ismerte meg Erdély és a Felvidék magyar íróit és tudósait.

2. „A második cél a kisebbségi magyarság kultúráját velünk és a mi kulturális életünket velük minél nagyobb tömegekre kiterjedően megismertető könyvek és folyóiratok kiadása volt.” A háromféle szakított kisebbségi magyarság nem képes önállóan színvonalas folyóiratot fenntartani. A szövetség vezetői tanulmányozták a német kisebbségek mintaszerű kulturális ellátását és a német Buchgemeinschafthez hasonló irodalmi és tudományos könyvsorozat kiadására gondoltak. Tudományos jellegű magyar könyvekben különösen nagy hiányt szenved a kisebbségi magyarság, de nélkülözni kénytelen az iskolán kívüli magyar népművelés szakkönyveit is. Ezért vált szükségessé, hogy megtervezzék és elindítsák útján a kisebbségi magyar városok portréit, majd népszerű kisebbségi magyar történelem, földrajz, irodalomtörténet kiadványokat. Tervezték a kisebbségi magyarság történelmi kútforrásainak kiadását is. Magyar részről pedig a magyar városok és tájak szóban és képekben olyan leírását, hogy azt a magyar kisebbségi ifjúság körében is lehessen terjeszteni.

A szövetség a kisebbségi magyarság számára egy közös folyóiratot tervezett, amelyben megfelelő arányban minden kisebbség képviselteti magát. „Végül — mint legfontosabbat — lehetővé akartuk tenni bármely magyar nyelvterület tehetségeinek első könyve kiadását a kultúra bármely területén.”

Tervbe vették a kisebbségi magyar zenekarok, népi színtársulatok és énekkarok magyar körútját is.

3. A kisebbségi magyar értelmiségnek csaknem lehetetlen elhelyezkedni az utódállamok közigazgatási vagy gazdasági életében. Az erősödő elszegényedés miatt a kisebbségi magyar fiatalok nem tudnak sem a magyar, sem a külföldi egyetemekre bejutni. Ezt a helyzetet felismerve a szövetség 1933-ban akciót indított a magyar társadalomban kisebbségi ifjúság külföldi ösztöndíjakkal való ellátása — műhelyeik, rendezőik berendezése érdekében. „Ezen akciónak eddig konkrét eredménye alig van, mert beadványaink a közigazgatás malmaiban őrlődnek. Komoly eredménynek számít a Fischer Béla és dr. Vásáry István közreműködésével és egy magyar könyvkiadó támogatásával megjelentetett első öt erdélyi városcopy megjelentetése. A következő öt kötet anyaga együtt van, de megjelentetni még nem tudjuk, mert sem a hivatalos magyar tényezőktől, sem a magyar társadalomtól egy fillér támogatást sem kaptunk.”⁷

1935 novemberében az Erdélyi Szépmíves Céh küldöttei nyolc magyar városban tették látogatást. Most van előkészítés alatt a Kárpát-alja és a Vajdaság magyar íróinak körútja, valamint a „Pászortortúz” köré csoportosult erdélyi magyar szellemiség első magyarországi bemutatkozása Reményik Sándorral az élen. A közgyűlés megnyugvással vette tudomásul, hogy a felvidéki magyar pártok faj és felekezeti különbség nélkül erős blokkot alkottak politikai téren. A kulturális élet terén az újonnan alakult „Szlovenszkói Magyar Irodalmi Társaságok Szövetsége” látszik hivatottnak arra, hogy különbség nélkül egybefogja a felvidéki magyetar szellemi életet.

Erdélynek ez az egysége csak irodalmi téren van meg. Több alkalommal érte magyar részről támadás az erdélyi magyar vezetőket, akik közül néhányan tiltakoztak, elutasították a méltánytalan támadásokat. Gyárfás Elemér írta: „Aki pedig odaátról a mi ügyünkkel foglalkozik és ezek fölött bírálatot mondani akar, az lehajtott fővel közeledjék kisebbségi sorsba jutott nemzet-testvéreinkhez, és ha segíteni nem tud, legalább ne ócsárolja azokat, kik e népért küzdenek.” Még keserűbb Spektátor „Akik csak vájkálni jönnek sebeinkben, hagyjanak magunkra. Hagyjanak békében, hagyjanak sorsunkra, ha meg kell halnunk, tudunk hivatlan prókátorok és orvosok nélkül is elpusztulni.”

Az ügyvezető befejezésként összegezte a szövetség eddig végzett munkáját: „Hivalkodás nélkül érezzük azt, hogy ezekben a nehéz években csöndben és lelkiismeretesen dolgozva lefektettük az összeköttetés alapjait. Nemcsak Magyarország és az egyes utódállamok magyar kisebbségei között, hanem valamennyi kisebbség számára fölállítottuk egy kulturális központ kereteit minden irredenta jelszó és politika nélkül. Egyedül a magyar társadalmon múlik az, hogy ezeket a kereteket kitöltse.”

Ezután került sor a Liszt-hangversenyre, amelyet a rádió is közvetített. A bevezető előadást Ady Lajos tartotta.⁸ A szövetség munkáját minősítette a kiadványtevékenység is, 1936 végén a következő kiadványlista látott napvilágot:

⁷ HBML. X. 301. 431.

⁸ A hangversenyen a magyar társadalmi és közélet számos előkelősége jelent meg, élén a kormányzóval. HBML. X. 301. 431.

1. Jelentés a Szövetség 1932/33. évi működéséről.
2. Jelentés a Szövetség 1934. évi működéséről.
3. Jelentés a Szövetség 1935. évi működéséről.
4. Az 1935. évi közgyűlés és Liszt-ünnep.
5. Erdélyi Városkönyvek. Képes kiadás gróf Behlen István előszavával. Sajtó alá rendezte dr. Kuthy Sándor.
6. Kolozsvár, írta: Maksay Albert.
7. Marosvásárhely, írta: Molter Károly.
8. Nagyvárad. Bevezette: Lukács Ödön, a Magyar Városok Országos Szövetsége ügyv. alelnöke. Írta: dr. Tabéry Géza.
9. Nagyenyed, írta: Berde Mária.
10. Brassó, írta: dr. Szemlér Ferenc.
11. Arad, írta: Spectator (sajtó alatt).
12. Pozsony, írta: dr. Aixinger László (sajtó alatt).
13. Székelyföld, írta: dr. Ligeti Ernő (sajtó alatt).
- 14—15. Szabadka—Újvidék, írta: Csuka Zoltán (sajtó alatt).
16. Magyar Vidéki Városok: Tanulmány. Megjelent a Magyar Hírlapban, dr. Szendy Károly, Budapest székesfővárosi polgármester és több vidéki város polgármestere hozzászólásával.

A fenti kiadványok mellett említést érdemel dr. Kuthy Sándor: Magyar Vidéki Városok c. 1936-ban megjelentetett füzete is. A szerző rövid várostörténeti bevezető után a vidéki városok kedvezőtlen helyzetét vázolta, majd összegezte gróf Klebersberg Kunó várospolitikai elképzelését.⁹ Kuthy munkája bepillantást enged a vidéki várcsok pénzügyi helyzetébe, a költségvetések lehangoló világába. Végül meggyőző tényekkel bizonyítja, hogy a vidéki városok a magyar kultúra tűzhelyei. A Magyar Kulturális Egyesületek Szövetsége 1937 január havában valamennyi vármegye és városi törvényhatóság első tisztviselőjéhez fordult, kérve a szövetség lapjának a „Városkultúra” c. folyóiratnak a támogatását. A szövetség lapja volt az egyetlen, amely a vidéki városok kultúrájának szolgálatában állt. A korábbi számokból megismerhették az olvasók a vidéki városok kulturális életét és közintézményeit. Nemrég indított sorozatukban, az „Ismeretlen Magyarország”-ban a különböző vidéki kulturális egyesületeket: a békéscsabai AURORA KÖRT, a debreceni ADY TÁRSASÁGOT, a miskolci LÉVAY KÖRT, a nyíregyházi BESSENYEI KÖRT, a pécsi JANUS PANNONIUS TÁRSASÁGOT, a kecskeméti KATONA JÓZSEF KÖRT, a nagykovácsi ARANY JÁNOS TÁRSASÁGOT, a szombathelyi KÖZMŰVELŐDÉSI EGYESÜLETET, a nagykanizsai ZRÍNYI MIKLÓS TÁRSASÁGOT, a soproni FRANKENBURG ADOLF KÖRT kezdték meg bemutatni.

Vázlatosan áttekintettük a Magyar Kulturális Egyesületek Szövetsége történetét 1932—1937 között. A rendelkezésünkre álló források lehetővé tették, hogy betekintést nyerjünk a klebersbergi kulturális decentralizáció és a kisebbségi politika műhelyébe, a szövetség életébe. Trianon bénító hatását közvetlenül érzékelő értelmiségi csoport elméleti és gyakorlati terápiát igyekezett kimunkálni a nemzet jövője érdekében. Az eredményeket és a kudarccokat egyaránt megismerhettük. A szövetség vezetőségében dolgozó értelmiségiek szervezői-életetők voltak e kulturális misszióknak.

⁹ Dr. Kuthy Sándor: Magyar vidéki városok. Bp. 1936. Kiadja a Magyar Kulturális Egyesületek Szövetsége, 14 oldal.

FÜGGELEK

1.

A MAGYAR KULTURÁLIS EGYESÜLETEK SZÖVETSEGENEK FELHÍVÁSA

Méltóságos Alispán, Polgármester Úr!

A nagyméltóságú m. kir. Belügyminiszter Úr 71,202—1932. V. sz. bizalmas rendelkezésével a törvényhatóságok különös figyelmébe ajánlotta a Városok Kulturális Szövetsége és a Magyar Kulturális Egyesületek Országos Szövetsége akcióját, melynek részleteiről következőkben van szerencsénk jelenteni: A Városok Kulturális Szövetsége évekként elelőtt kapcsolatot teremtett a Felvidék és Erdély magyar kulturális intézményeivel, egyedül látván el az összekötő munkáját. Így tudomást szerzett arról a kétségbeesett küzdelemről, melyet az ottani kulturális szövetségek a magyar nyelv és irodalom fenntartásáért évek óta hősiessé folytatnak.

A gazdasági válság épp oly rombolást vitt véghez a megszállt területek magarsága soraiban, mint nálunk. Amde, míg a mi szellemi vagyonunk maradéktalanul megvan, a felnövekvő erdélyi és felvidéki magyar ifjúság hovatovább nélkülözi a magyar nemzeti kultúra első és legfőbb fegyverét, a magyar szót, a magyar betűt, a magyar könyvet.

Míg a németek a Deutsche Kulturverein és a Deutsche Buchgemeinschaft útján—utóbbinak ma 400,000 tagja van—ellátják az erdélyi és felvidéki németiséget az ABC-től a tudományos műveken át a szépirodalomig mindennel, nálunk nincs ennek a feladatnak gazdája. Felvidéken csak a Kazinczy Céh évi 6 kötete, Erdélyben a Szépművészeti Céh 12 kötete és két folyóirat áll a magyar közművelődés szolgálatában.

Nincs kiadó az ottani viszonyokra alkalmazott magyar történelem, földrajz, irodalomtörténet, Kassa, Kolozsvár kulturmonográfiája számára. Elvész a magyar mult sok drága emléke, a nemzedékek felgyűjtött kulturkincsei, elvesznek a magyar helységnevek.

De nem áll a megszállt területek ezen igényei szolgálatára a belföldi magyar könyvkiadás sem, mert csekély tiszteletreméltó kivétellel üzleti célokat kénytelen szolgálni és inkább külföldi műveket terjeszt, melyeknek biztos vevőközönsége van. Serege a magyar tehetségeknek kinlódik, mert munkájára nincs kiadó, csoda, ha valamelyik eljut a nyilvánosságig, akkor is legtöbbször saját költségén...

Ezért az Alföldön gróf Klebersberg Kuno, a Dunántul Fischer Béla alispán, mint a Janus Pannonius Társaság elnöke közreműködésével kialakult az a terv, hogy a magyar nyelv és irodalomnak ezekben a súlyos időkben kétszeresen segítségére kell sietnünk, mint tették őseink is száz évvel ezelőtt. A magyar vidék, ahol még van tradíció, egymagában is ki tudja teremteni a szükséges eszközöket. Munkaközösségbe kívánjuk foglalni az írókat és a vidéki nyomdai műintézeteket. A XV—XVI. század nagy magyar könyvnyomtatói méltó utódai, a vidéki magyar könyvnyomdák meg is értették hívó szavunkat és Szegedtől—Váczig, Péctől—Debrecenig eddig mintegy 25,000 pengő hozzájárulást vállaltak nyomtatványban könyvek kiadására, ha a magyar vidék legalább ugyanennyi összeget jegyez a kiadóközösség számára és ezzel állandó munkaalkalmat teremt. A kiadóközösség egy bizottsága állapítja meg a kiadandó művek jegyzékét, elsősorú hazai, erdélyi és felvidéki írók munkáit. A kiadandó műveket csak vidéki nyomdákban nyomtatjuk és így a vármegyék és városok által jegyzett összegek körforgásban visszakörülnek és új munkaalkalmakat létesítenek. A Magyar Kulturális Egyesületek, a Városok Szövetsége és gróf Klebersberg Kunó felhívására szövetségbe tömörülve, készséggel állottak a nagy gondolat szolgálatába. Az erdélyi magyarság vezetői, gróf Bánffy Miklós, báró Kemény János, a felvidéki magyarság vezetői Szent-Ivány István, dr. Blánár Béla és dr. Sziklay Ferenc legnagyobb örömmel vesznek részt munkánkban és szövetségünk alakuló gyűlésén képviseltették is magukat.

A létesítendő kiadói közösség az Erdélyi Szépművészeti Céh mintájára létesülő közcélú társaság lesz, melynek vezetői fizetést nem kapnak—a tiszta jövedelem csak magyar kulturális célra fordítható. A pénzkezelést hatósági személyek (városi főszámvevőség) és a társaság felügyelő bizottsága ellenőrzik. A könyvek ára olyan lesz, hogy bárki megszerezheti, sőt tervbe vettük ingyenes füzetek kiadását is. A könyvek kiválogatása oly bizottság kezében van, amelynek elnöke Surányi Miklós, a kiváló magyar író.

Szövetségünk, melynek elnökségében gr. Klebersberg Kuno vezetése alatt dr. Preszly Elemér főispán, Fischer Béla alispán a magyar városok polgármesterei, mint a városszövetség elnökei ülnek, a belügyminiszter úr leiratával egyidejűen fordul a magyar vármegyékhez és városokhoz.

Tudjuk, hogy nehéz gondok nyűgözik le a magyar önkormányzatokat. De anyagi gondjaink mellett soha sem feledkezett meg a magyarság arról, mivel tartozik nemzeti nyelvének, egyetlen összekötő kapocsnak határainkon túl. Ha valaha, most van ideje a segítségnek. Ugy érezzük, mintha égő házban volnánk, melyből kimenteni igyekezünk a jövő reményeit. Kérjük méltóztassék magyar szíve lelkesedésével támogatni ezt a gondolatot, mely a magyar összefogásnak eljövendő nemzedékek előtt, a magyar kultúra történetében, sorsunk mai homályból messze sugárzó bizonyossága lesz.

Levélcím: Debrecen (Városháza). Postakp. csekk számla 40466.

A Magyar Kulturális Egyesületek Szövetsége nevében:
1932. szeptember havában.

2.

ELŐSZÓ

GRÓF BETHLEN ISTVÁN

Az erdélyi városok: magyar városok; hordozói egy ragyogó múltnak, beszélő kövei egy letűnt ezer év álmainak, sok küzdelemnek, harcnak, dicsőségnek, és mentői egy nagy nemzeti tragédia beteljesülésének.

Számomra sokkal többet jelentenek, mint bárki másnak Csonka-Magyarországon. Színterei voltak az ifjúkor első ragyogó napsugarának, az érett férfikor komoly küzdelmeinek és a nemzeti katasztrófánkat kísérő lelki megrendülésnek. Minél jobban távolodom tőlük térben és időben, annál haragosabb lánggal ég a lelkemben forró és soha el nem halványuló emléküknél fénye: a rájuk való visszaemlékezés csodásan zengő muzsikája annál mélyebben rázza meg bensőmnek minden húrját.

Szép és hazafias gondolat volt megírni és könyvbe foglalni az erdélyi magyar városok múltját és jelenét. Megmutatni, hogy mik voltak egykor és mikké váltak ma, a művész erejével felfedni arcuk legrejtettebb vonásait, amelyek változatlanul a régieknek tűnnek fel és mégis lassan-lassan szent hagyományok kriptájává alakulnak át.

Még ma is ott dereng rajtuk az ezeréves magyar szellemiség világossága. Lelkük mélyén ma is még magyarok, mert amit az idők hosszú évszázadok alatt beléjük leheltek, egyik napról a másikra megsemmisíteni nem lehet.

E könyvnek sorai nemcsak a múltat idézik és nem csak azok számára hoznak komoly és nagy lelki megindulást, akik valamikor maguk is éltek e városok életét, hanem közelebb hozzák őket az új magyar generáció lelkéhez is, amely sajnos, ma már csak a történelemből ismeri Erdély ősi földjét; vizét nem ihatta, a levegőjét nem szívhatta, sajátos lelkiségének zamatát csak a történelemből és csak az irodalomból érezhette. Ennek az új magyar nemzedéknek nagy szüksége van arra a lelki felfrissülésre, amelyet e könyvből kiáradó ózondús magyar levegő hoz számára. Tudást, erőt, hitet és bizalmat meríthet belőle nagyobb nemzeti célok kitűzésére, súlyosabb feladatok vállalására.

A közéletben szereplőknek nincs ma komolyabb kötelességük, mint újból és újból felhívni az ifjabb generáció figyelmét arra, hogy a trianoni határokon túl három és félmillió magyar testvérünk folytat élet-halálharcot nemzeti élete megmaradásáért és hogy ezt a küzdelmet csak akkor állhatja végig, ha a másik kilenc millió magyar történelmi szolidaritását a háta mögött érzi.

Erről beszélnek e könyv lapjai.

Erdélyi Városkönyvek. Képes kiadás gróf Bethlen István előszavával. Sajtó alá rendezte dr. Kuthy Sándor

EXCERPTS FROM THE HISTORY OF THE
ASSOCIATION OF HUNGARIAN
CULTURAL UNIONS (1933—1937)

István Gazdag

On the 4th of September 1932 the national Association of Cultural Unions was founded under the directions of the Count Kuno Klebelsberg in Nyíregyháza. According to the ideas of the ex-minister the Association had two main goals: promotion of the starting career of the young intelligence and the intensive support of the Hungarian minorities' cultural life abroad. The latter was closely related to the situation following the Trianon Peace Treaty.

In 1932—1937 the central office of the Association was located in Debrecen with several leaders coming from the local intelligence. This study concentrates on the major events of this period in Debrecen.

The Associations' annual programs and the reports on the activities of the year behind were announced at the regular annual general meetings. The publishing activity of the Association was very strong, with numerous publications issued. However, the cultural decentralization as projected by Klebelsberg was not realized successfully owing to the official attitude and to the indifference of the intelligence or, in a wider sense, of the Hungarian Society. The main results of the Association were achieved by supporting the cultural life of the Hungarian minorities.

*Главы из истории союза венгерских объединений
культуры (1933-1937 гг.)*

Иштван Газдаг

4 сентября 1932 г. в Ньередьхазе под руководством графа Куно Клеберсберга был организован союз Венгерских Объединений Культуры СВОК. По воображениям отставного министра Союз преследовал две цели. Поддержка венгерской молодой интеллигенции, начинающей профессиональную деятельность, и интенсивная поддержка культурной жизни венгерского национального меньшинства. Последнее было тесно связано с положением, установившимся после заключения договора о мире в Трианоне.

В 1932-37 годах центральное правление союза находилось в Дебрецене и в его руководство входило значительное число дебреценской интеллигенции.

Статья обращает внимание читателя на важнейшие события "дебреценского" периода. Программа Союза и его годовой отчет систематически обсуждались на годовом собрании членов. Особенно заслуживает внимания публицистическая деятельность Союза, издания которой выходили в свет в крупном тираже. Осуществление клеберсбергской культурной децентрализации на практике оказалось безуспешным из-за пассивности учреждений, интеллигенции и даже, можно сказать, венгерского общества. Союз достиг результатов, в первую очередь, в культивировании традиций культурной жизни венгерского национального меньшинства.